

Caragiale- sau cum previzionează un clasic anul centenarului (despre fake news)

Extras din *Lucrea* susținută la Conferințele STUR, A VII-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ STUR, *Studiile românești în anul Centenarului*, 23-24 noiembrie 2018, UNIVERSITATEA „OVIDIUS DIN CONSTANȚA”, FACULTATEA DE LITERE

În anul centenarului pentru români, anul moștenirii culturale la nivel european, miza este cultura.

Poate este momentul unei altfel de priviri adresate lui Caragiale, nu în sensul redescoperirii (de care nu are nicio nevoie), ci în sensul înțelegerii unor legături între opera unuia dintre clasici și una dintre problemele lumii contemporane. Premisa noastră este că proza sa scurtă vorbește în termeni de secol al XIX-lea despre un actual fenomen prolific și incomod, fake news-ul.

Lucrea de față își propune analiza discursului prozastic care actualizează tema jurnalismului și, în speță, înțelegerea actului de creare și transmitere a știrilor cu scopul vădit de a vinde un produs media și nu de a informa.

Dacă nu ai la îndemână o platformă de fact checking, dacă nu ai trecut printr-un modul de media literacy, nu ai un ABC al deconstrucției unui mesaj media și, implicit, al demontării unui fake news, dacă sugestii precum „verifică sursa”, „caută sursa imaginii”, „citește disclaimerul”, îți sunt străine, ești, în calitate de consumator de produse media în anul centenarului un om dezinformați, ușor de manipulat, pe scurt, dezarmat.

Un raport emis de curând de către Comisia Europeană în martie 2018 prin Independent High Level Group¹, propune termenul de dezinformare să-l substituie pe cel de fake news considerat inadecvat semnificativ. Momentan, prin fake news înțelegem intenția de transmitere de informații neclare, sau care induc în eroare. Acestea sunt create, prezentate și promovate pentru a leza intenționat imaginea publică, pentru a discredita sau pentru profit. Până la momentul improbabilei înlocuiri a unui termen care deja a intrat în limbajul curent, fenomenul rămâne actual, prolific și cu nebanuite posibilități de a crea dezinformare și a produce dezorientare în spațiul public.

¹A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High Level Group on fake news and online disinformation, European Commission, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.

Lucrurile nu stau tocmai diferit cu personajele caragialiene. Literatura sa descrie o lume a presei contemporane sieși caracterizate de disfuncționalități. Dorința de senzational modela și pe atunci gustul publicului și legitima intruziunile jurnaliștilor în spațiul privat, deontologia ziaristului lipsea cu desăvârșire și, mai presus de toate, în absența unei știri de senzație jurnalistul se simțea îndreptățit să o **fabrice**. Rețeta lui Caragiale pentru un articol de succes? **O porție de real peste care se toarnă multă zeamă de fantezie!**

Tocmai de aceea o autentică și ofertantă lecție de Media Literacy poate fi oferită prin discursul publicistic integrat în corpusul textelor sale în proză care ridică probleme precum dezinformarea și credibilitatea, fabricarea știrilor, dependența de ziar.

Prozele scurte semnate de Caragiale se deschid spre provocări ale societății contemporane invadate de conținut media. În proza lui, ca și acum, de altfel, ceea ce validează apariția fenomenului de fake news ține fie de absența evenimentului cu adevărat major pe baza căruia să se scrie știrile, fie de dorința de a atrage audiență și, implicit, de a vinde.

Nimic din ceea ce fac azi jurnaliștii care exersează creativ fantezia în zone media de tip satiră precum Times New Roman nu e străin de rețeta lui Caragiale; exact așa stau lucrurile și cu avalanșa de fake news. Să comparăm: „Toate materialele prezente pe acest website (texte, imagini statice și filme) reprezintă opiniile autorilor lor și nu ar trebui luate în considerare de către nimeni. Acest website nu difuzează informații veridice, ci publică interpretări arbitrare ale evenimentelor, informații fictive, unele posibile iar altele de-a dreptul improbabile. De fapt, orice asemănare cu persoane reale este un adevărat compliment pentru noi. Oricine se simte lezat de conținutul editorial al acestui website este îndemnat să se împace cu situația, asta dacă nu știe de glumă.”² cu „ca să dăm o dimensiune convenabilă fiecărei corespondențe, peste faptul de care era vorba turnam multă zeamă de fantezie.”³

Demersul nostru analitic se axează, într-o primă etapă, pe interpretarea a trei texte subsumate unei tematici comune-presa ca furnizor de discurs deconcertant tocmai prin prolificitate. *Cum stăm..., Temă și variațiuni, Groaznica sinucidere din strada Fidelității* urmăresc neputința cititorului-personaj și a cititorului situat la nivel extratextual de a discerne între adevărul și falsitatea informațiilor care se încapățânează să apară din cât mai multe, felurite și antitetice surse gazetărești.

1. Cititorul și presa

Cum stăm... - lecția de citire

² <https://www.timesnewroman.ro>, disclaimer

³ Caragiale, *I.L., Momente și schițe*, Minerva, București, 2016 p.297.

Cam cum se simte consumatorul contemporan de media față în față cu ecranul care îi afișează versiuni contradictorii ale aceluiași eveniment trebuie să se fi simțit și personajele lui Caragiale .

Recitind momentele și schițele descoperim că presa recurge în mod constant la un conținut ideatic/informatic cu cât mai prolific, cu atât mai deconcertant. Accesul la informație nu asigură înțelegerea, dezambiguizarea faptelor de viață curente. În fața avalanșei de știri, cititorul pare neputincios și lumea din jur mai neașezată. Haosul informațional e în măsură să-și plaseze cititorul într-o devălmășie cu caracter entropic. A fi la curent, nu echivalează cu a ști, ceea ce nu îi oprește pe eroii caragialieni să se avânte într-o neostoită cucerire informațională.

Considerăm simptomatică pentru personajele din textele-suport teoria simulării și a simulacului prin care Jean Baudrillard constata inaderența conținutului informațional cu toată prolificitatea lui la semnificație: „căci acolo unde se crede că informația produce sens, se întâmplă exact invers. Informația își devorează propriile conținuturi. Ea devorează comunicarea și socialul.”⁴ În contextul unei puneri în scenă exacerbate a comunicării, specifice contemporaneității, mass-media și foringul informării „dizolvă sensul și dizolvă socialul, într-un soi de nebuloasă sortită nu unei creșteri a inovației, ci, dimpotrivă, entropiei totale.”⁵

Nu altfel stau lucrurile cu personajul din *Cum stăm*, care asaltat/agresat de veștile răscolitoare se vede nevoit să ia o lecție de citire de la amicul X.

Textul (cu un subiect plasat pe fondul conflictului româno-bulgar) pornește de la încercarea personajului-narator de a afla de la amicul X „cum stau”, dată fiind imposibilitatea de a pricepe de unul singur ce spun ziarele: „-Cum stăm cu bulgarii? Întreb pe amicul meu X.../- nici așa, nici aminteri”⁶. Foamea de textul clar care să furnizeze limpede informații precise este contrariată de apetența pentru paradox a amicului care cultivă prin replici aceeași capacitate a ziarelor de a spune și a nu spune concomitent nimic. Vorba amicului și vorba ziarului, nu vorba amicului versus vorba ziarului, sunt în măsură să adâncească neînțelegerea. Răspunsul acționează ca extensie a limbajului jurnalistic prin resursele atât de exploatare în dramatic- paradoxul, oximoronul. Cultivarea vagului, a ambiguiului îl descumpănesc pe cel care oricum are nevoie de o creditare a celor citite, de o răstălmăcire a știrilor, o dezvăluire: „-N-ai citit ziarele?/ -Le-am citit; dar îți mărturisesc că din ziare înțeleg și mai puțin decât din

⁴ Baudrillard, Jean, *Simulacre și simulare*, Ideea design&print, Cluj, 2008, p. 62.

⁵ Idem.

⁶ I.L. Caragiale, *Momente și schițe*, Minerva, București, 2016, p.334.

vorba dumitale.”⁷Reținem și sensurile unei discuții profund amicale ce permite o sinceră „mărturisire“ a propriilor limite. Doar într-un astfel de context poate fi oferită celui neștiutor o lecție de inițiere în stilul alambicat și abracadabrant al limbajului jurnalistic.

Coexistența contrariilor, a nu sta nici așa nici alminteri, este negată întru început de cel care crede în liniaritatea faptelor. Din punctul său de vedere, încrederea în dihotomii anulează însăși existența faptului: „nici așa, nici aminteri, însemnează parcă n-am sta în niciun fel, și într-un fel oarecare trebuie să stăm.”⁸ În aceste condiții, mai înțeleptul amic, adaptat la versatilitatea știrilor, consideră necesar a-i demonstra celuilalt printr-o lectură a ziarelor că acestea nu oferă certitudini, nu conduc la concluzii definitive înscrise în monosemantica unui singur fel. Nu recurge însă la adevăruri explicite, ci din postura unui maestru, îi oferă neinițiatului posibilitatea învățării experiențiale, prin descoperire., Pesemne că nu ești deprins a le citi”- îi spune, iar noi înțelegem că există o anumită filozofie a dezambiguizării gazetei. Tâlcul nu i se arată orișicui, există o știință/artă a deciptării sensurilor astfel încât cel inițiat în tainele gazetei e cel care se așază mai bine în lume. Discursul jurnalistic recurge în mod firesc la strategii de obnubilare a semnificațiilor, lumea ca text gazetăresc, gazeta ca lume nu se revelează oricui. Știm lecția și din Poiana lui Iocan. Remarcăm uzitarea verbului „a deprinde”- semn că oricât de indescifrabilă pare la prima vedere lumea ziarelor, există posibilitatea inițierii. Citirea ziarului devine artă ce se învață/deprinde, treptele devenirii cuprind buimăceala, neștiința pentru a ajunge la dezmeticire. Cititorul inocent de gazetă se află în postura cititorului naiv în fața unei poezii codificate în sens și în simboluri ermetice „,Ia să le citim împreună”.

Cei doi încep a citi cu toată atenția- cum altfel? cel ce e deprins cu citirea ziarului e în posesia unui adevăr relativ, știe că lucrurile nu sunt pozitive sau negative, albe sau negre. Orice știre ca reflexie a lumii în care evenimentul se întâmplă își are gradul de relativitate. Atenția e trucul, arma, acel must have al orăcărui cititor inițiat. Și sigur că el știe cum stau lucrurile, evenimentele, pe cel fel de resorturi se întemeiază lumea și nu se hazardează să emită enunțuri univoce. Plurivocitatea mesajului e expresie a plusemnificației evenimentelor. Își au și faptele propriul joc cu mai multe strategii. Există o pluralitate de lumi și nu toate sunt cele mai bune dintre lumi.

Lectura atentă a vrafului de gazete, fără a fi precizate titlurile articolelelor , atât de sugestive în alte texte, îi plasează pe cei doi cititori în situația de a verifica informația din mai multe surse. Raportarea la sursele interne și externe numite informațiuni foarte pozitive, o

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

persoană foarte serioasă, incapabilă de a altera adevărul aflată la locul faptelor, un corespondent citat drept sorginte autorizată, ziarul din Budapesta, publicații austriece, dezvăluie un joc al alternanței și concomitenței, al imediatului, din care rezultă, așa cum anticipase amicul X imposibilitatea de a ieși din calea de mijloc „nici așa, nici aminteri”. Pare-se că ziarele își încalcă cu voită ostentație funcția de bază -aceea de a informa. Între informare și dezinformare limitele nu sunt insurmontabile și Caragiale pare dacă nu a sancționa în sensul de moralist negat în ultima vreme, cel puțin a ironiza mecanismele sale de funcționare, mecanica internă a sistemului publicitistic. Pe rând, faptele de la granița Dobrogei care-i implică pe vecinii bulgari sunt etichetate ca frământare, ciocnire, lupte sângeroase pe câmpul luptă. Prezența numeroasă la graniță e explicată ca dorință a unor cetee de muncitori cu pașapoarte în regulă de a trece dincolo, astfel încât la locul faptelor atmosfera ar fi de liniște și pace, ca fierbere militară neînchiptă cu număr de combatanți în continuă creștere, care de fapt e doar o revoluție a țărănilor, care de fapt e nimic altceva decât un război gata să izbucnească, dar care ar putea lesne să treacă spre o „aplanare pacinică a acestui regretabil conflict” , astfel încât tunurile nu pot însemna decât că „un război oricât de improbabil ar părea, poate fi întotdeauna posibil”, dar războiul nu e dorit. La Sofia reprezentanții diplomați români sunt în mare pericol, ceea ce nu o oprește pe soția delegatului român să se plimbe liniștită cu copiii și să asiste la deschiderea școlii primare române de acolo-semn al unor excelențe relații diplomatice interstatale etc.

În angrenajului narativ hipertextual diferitele secvențe de discurs jurnalistic se contrazic, combat, anulează reciproc, pulverizând orice încercare de înțelegere prin multiplicarea posibilităților de interpretare. Numărul variațiilor nu legitimează, ci discreditează tema, variantele care proliferază par a deconstrui tema care se vede fără suport în sfera referentului.

Să fi fost revoluție agrară care a necesitat o concentrare a forțelor armate bulgare, așadar probleme de politică internă? să fi fost o încercare a unui număr prea mare de muncitori pașnici doritori să treacă granița? Istoric vorbind, lucrurile pot fi ușor dezambiguizate-până în 1913 va mai fi fost timp ca lucrurile să fiarbă în spațiul acestui veșnic butoi cu pulbere al Balcanilor, dar nu considerăm că aceasta e miza textului. Nu o explicație a fenomenelor socio-istorice repereabile ne interesează, ci întreaga subliniere a mecanismelor sofisticate/ intricate de funcționare a presei, disfuncționalitatea sistemului. Intenția scriitorului nu este de a lămuri ci de a conferi substanță stării de confuzie alimentate permanent de presă.

Nici cititorul inițial naiv de gazetă nu mai pare a dori să se lămurească, a învățat de la cel inițiat să nu mai caute răspunsul univoc, adevărul absolut. E înarmat sau dezarmat în fața năvalei de știri contradictorii? Oricare ar fi răspunsul, cert e că și-a asumat principiul relativității. *Cum stăm* poate fi citită ca lecție de deprindere a cititului din gazetă și, implicit, de racordare la calea de mijloc, a celui care știe și nu știe deopotrivă, a celui care crede necrezând.

**Profesor Mihaela CONDRAT,
Colegiul Dobrogean „Spiru Haret” Tulcea**